

FENOMENUL DIVORȚIALITĂȚII ÎN ROMÂNIA. PROBLEMATICI PSIHO-SOCIALE SPECIFICE

GABRIELA DUMITRIU

Divorce Phenomenon in Romania. Specific Psycho-social Aspects. In Romania, at the present day, divorce can be interpreted as a rising social phenomenon, with a major impact on the members of the family, especially children resulted from the marriage. The number of divorces has risen up to 328% from 1930 to 2015, with a ratio of 1.22 for a thousand inhabitants, as it is shown in a publication of National Statistics Institute. The present article proposes to specificate the types of psychological, social, economic and occupational problems that divorce generates, both individually and globally, as aspects of the effects on society in general. The main object of this article is the analysis of the impact on families with children. There are two fundamental dimensions that are taken into consideration, one is the impact of divorce on adults, the parents, and the other one is regarding the impact on the child.

Key words: divorce; psycho-social impact; child; parent

Introducere

Dintre toate fenomenele cu impact asupra familiei, divorțul este unul dintre cele mai tulburătoare evenimente; apariția lui afectează echilibrul emoțional, social, ocupațional, financiar și spiritual al membrilor familiei. Intensitatea efectelor negative ține atât de modul în care divorțul este gestionat de către cei doi părinți, cât și de caracteristicile individuale ale membrilor familiei aflate în criză – vârstă, sex, temperament, starea de sănătate fizică și psihică. În multe dintre cazuri, ceea ce perpetuează pe termen nelimitat consecințele negative, agravându-le, este conflictul parental, legat de custodia copiilor, partaj, considerente financiare sau locative sau neacceptarea separării.

Studiile longitudinale demonstrează faptul că minorii provenind din familii divorțate raportează un număr mai mare de conduite dezadaptative și tulburări psihice, în comparație cu copiii proveniți din familii tipice¹. Un număr mare de cercetări subliniază prevalența crescută de tulburări de conduită, anxietate, depresie și dificultăți academice în rândul copiilor provenind din familii destrămate². Deși

¹ D. Lamela, B. Figueiredo, A. Bastos, M. Feinberg, *Typologies of Post-divorce Coparenting and Parental Well-Being, Parenting Quality and Children's Psychological Adjustment*, în „Child psychiatry and human development”, 47, 5, 2016.

² S. Polak, S.M. Saini, *Children Resisting Contact With a Parent Postseparation: Assessing This Phenomenon Using an Ecological Systems Framework*, în „Journal of Divorce & Remarriage”, 56, 3, 2015, 220-247.

asocierea dintre divorțul parental și problemele de ordin psihologic ale copiilor este stabilită, rezultatele cercetărilor sugerează că nu divorțul în sine provoacă aceste probleme, factorii generatori fiind procesele familiale pre și post-divorț.

S-au evidențiat, în cadrul cercetărilor privind impactul psihologic al divorțului asupra copilului, o serie de tulburări asociate unei separări familiale gestionate defectuos³. Tulburările anxioase sunt foarte frecvente în urma divorțului, de obicei asociate cu tulburările depresive, ale căror simptome au grade diferite de severitate. Din punct de vedere clinic, simptomele variază în funcție de vârsta copilului și nu corespund întotdeauna criteriilor Manualului de Diagnostic și Statistică a Tulburărilor Mentale (DSM). Fenomenele disociative, de exemplu, apar în unele cazuri ca mecanism de apărare împotriva traumelor și ajută copilul să se detașeze de stresul provocat de divorțul părinților. Tulburarea reactivă de atașament se caracterizează prin relaționarea socială inadecvată – și marcat perturbată – în cele mai multe contexte, care începe înainte de vârsta de 5 ani și este asociată cu o îngrijire flagrant patologică. Tulburările de comportament sunt, în cazul de față, dezvoltate ca formă de reacție la situația traumatizantă pe care copilul o traversează.

Manualul de DSM V⁴ introduce o nouă categorie de probleme, privind relaționarea părinte-copil, în cadrul căreia apare diagnosticul „*copil afectat de problemele relaționale dintre părinți*”. definit drept o „categorie care ar trebui folosită atunci când, clinic, ne concentrăm asupra efectelor negative ale neînțelegerilor între părinți (e.g. nivel ridicat de conflict, suferință, discreditate) asupra unui copil din familie, inclusiv efecte asupra mentalului sau altor dereglări de natură medicală ale copilului”.

Date statistice privind evoluția fenomenului în România

În România, divorțul poate fi interpretat, la ora actuală, drept un fenomen social în creștere. Numărul divorțurilor a crescut cu 328% din anul 1930 până în 2015, rata fiind de 1,22 la o mie de locuitori, după cum se arată într-o publicație a Institutului Național de Statistică (INS).

În ceea ce privește rata divorțului, definită ca numărul de divorțuri raportat la numărul de căsătorii care au loc într-un an calendaristic, recordul negativ s-a înregistrat în anul 2011, de 34%, fiind dublu față de anul 1990, când rata divorțului a fost de 17%.

În România, rata divorțului a ajuns la 25% în anul 2015, conform datelor de pe site-ul INS, reprezentând numărul total al divorțurilor raportate la numărul total al căsătoriilor într-un an.

Potrivit INS, în anul 2015 s-au înregistrat 125454 căsătorii, cu 7379 (5,8%) căsătorii mai multe decât în anul anterior. În același an, numărul divorțurilor pro-

³ L.J. Gottlieb, *The Parental Alienation Syndrome: A Family Therapy and Collaborative Systems Approach to Amelioration*, Charles C. Thomas Publishers, Springfield, 2012.

⁴ American Psychiatric Association, *Manual de Diagnostic și Clasificare Statistică a Tulburărilor Mintale*, Editura Medicală, 2016.

nunțate prin hotărâre judecătorească definitivă sau pe cale administrativă a fost de 31527, în creștere cu 4339 (13.7%) divorțuri, comparativ cu anul 2014.

La nivelul anului 2016, pe teritoriul României, numărul divorțurilor pronunțate prin hotărâre judecătorească definitivă sau pe cale administrativă a fost de 30497, înregistrându-se o rată de 1,37 divorțuri la 1000 locuitori, conform datelor statistice publicate de INS (<http://www.insse.ro>).

În Tabelul nr. 1 sunt prezentate datele privind numărul de divorțuri înregistrate în perioada 2005-2016 în România, distribuite pe medii de proveniență. Media generală a divorțurilor în această perioadă este de 32.304 divorțuri pe an, cu o medie semnificativ mai mare în urban, față de rural – 22.456 divorțuri în urban.

Tabelul nr. 1

Numărul de divorțuri înregistrate în perioada 2005-2016 în România			
An	Total/țară	Urban	Rural
2005	33193	23709	9484
2006	32672	23338	9334
2007	36308	26066	10242
2008	35685	24806	10879
2009	32341	22308	10033
2010	32632	22144	10488
2011	35780	25152	10628
2012	31324	21790	9534
2013	28507	19594	8913
2014	27188	18692	8496
2015	31527	21496	10031
2016	30497	20485	10012
Medie	32304,5	22465	9839,5

Comparând datele privitoare la numărul de copii care au rezultat din aceste divorțuri în perioada 2010-2015 (Tabelul nr.2), puse la dispoziție de către INS, constatăm o creștere a numărului de divorțuri, în 2016 fiind raportați un număr de 17600 de minori rezultați din divorț, comparativ cu 13421 în anul 2015.

Cumulând anii 2010-2015, rezultă că 83034 de copii au rezultat din divorțuri, cu o medie de 13839 de copii pe an, divorțurile survenind preponderent în familiile cu un singur copil – 58.649 divorțuri în total, cu o medie de 9774 copii în perioada 2010-2015, față de 3462 copii provenind din familii cu doi copii, în aceeași perioadă.

Tabelul nr. 2

Număr de copii rezultați din divorțuri în perioada 2010-2015				
An	1 copil	2 copii	3+ copii	Total pe ani
2010	11299	3727	684	15710
2011	11591	3865	698	16154
2012	9895	3484	623	14002
2013	8872	3206	516	12594
2014	7809	2866	478	11153
2015	9183	3628	610	13421
Total	58649	20776	3609	83034
Medie	9774,833333	3462,666667	601,5	13839/an

Impactul divorțului asupra copilului

În funcție de vârsta copilului la divorț, de caracteristicile acestuia, dar și de modul în care părinții gestionează separarea, o serie de probleme de ordin emoțional, comportamental sau social pot interveni pe parcursul sau după separare.

De cele mai multe ori, separarea părinților este percepută ca o amenințare la adresa relațiilor de atașament în toate etapele dezvoltării copilului. Conform teoriei dezvoltate de Bowlby⁵, în urma observațiilor extinse asupra bebelușilor și a mamelor lor, experiențele timpurii ale copilului cu îngrijitorii acestuia reprezintă o bază necesară pentru dezvoltarea emoțională sănătoasă ulterioară. Termenul de „legături de atașament” este folosit în evaluarea copilului în cadrul proceselor de divorț și însumează relațiile părinte-copil în activitățile de creștere și educare a acestuia, incluzând: disponibilitate emoțională, angajament, protecție, structură, responsabilitate față de nevoile copilului, joacă adaptată nivelului de dezvoltare și disciplinare⁶.

În toate etapele dezvoltării copilului, separarea părinților poate constitui o amenințare la adresa securității atașamentului. Cercetări anterioare evidențiază faptul că, în funcție de tipul de atașament dezvoltat de copil până la momentul divorțului, acesta poate experimenta diferite niveluri de adaptare post-divorț. Astfel, minorii cu atașament sigur înregistrează o adaptare mai bună în situații stresante, cum ar fi divorțul părinților, spre deosebire de copiii cu atașament anxios sau evitant, care pot dezvolta o serie de tulburări emoționale în urma divorțului⁷.

⁵ J. Bowlby, *O bază de siguranță. Aplicații clinice ale teoriei atașamentului*, Editura Trei, București, 2011.

⁶ C. Luca, A. Pivniceru, *Interesul superior al copilului. Expertiza psihologică în caz de separare/divorțul părinților*, Editura Hamangiu, București, 2016.

⁷ G. Lussier, K. Deater-Deckard, J. Dunn, L. Davies, *Support across two generations: Children's closeness to grandparents following parental divorce and remarriage*, în „Journal of Family Psychology”, 16, 3, 2002, 363-376.

Cercetările⁸ derulate pe copii în etapa 0-3 ani au identificat întârzieri în dezvoltarea cognitivă, socială și puține relații de atașament sigur. În această perioadă, separarea copilului de mamă poate provoca anxietate de separare. În situațiile în care copilul este martor la conflictele parentale sau la violența domestică, experimentând situații de stres, pot apărea tulburări ale limbajului expresiv și dificultăți de articulare a cuvintelor.

O serie de cercetări s-au concentrat asupra efectelor divorțului în cazul copiilor aflați la vârsta preșcolară, în urma acestora evidențiindu-se un risc crescut de dezvoltare a unor tipuri de relații de atașament nesigure, dublate de dificultăți de relaționare socială⁹. Alți autori remarcă existența mai multor probleme de comportament, niveluri mai scăzute ale încrederii în sine și dificultăți de adaptare la grădiniță.

La vârsta școlară mici pot apărea, în cazul copiilor cu părinți divorțați, conflicte de loialitate, din dorința de a-și mulțumi părinții aflați în conflict deschis. În acest context, copilul poate simți că trebuie să se poziționeze de partea unui părinte, respingându-l automat pe celălalt. Conflictul conjugal este corelat cu parentalitatea ineficientă sau nesănătoasă¹⁰, astfel încât copiii expuși la neînțelegerile dintre părinți și la conflictualitatea parentală pot dezvolta probleme de externalizare și de internalizare. Foarte des, la această vârstă, apar sentimente de tristețe accentuată, pierderea interesului față de activități plăcute și scăderea randamentului școlar.

În cazul adolescenților, studiile care au evaluat efectele divorțului asupra acestora identifică apariția unor probleme de comportament, niveluri ridicate ale conflictelor cu părinții și relații de atașament mai puțin sigure¹¹.

Impactul psiho-social al divorțului asupra părinților

Conflictul parental în timpul și după divorț reduce capacitatea și disponibilitatea emoțională a părinților, provocând impact negativ asupra îngrijirii copiilor. Stresul cauzat de schimbările provocate de divorț aduce cu sine, în cazul ambilor părinți, riscul de a dezvolta tulburări psihice de diferite grade de severitate, în special depresie și consum de alcool sau droguri¹².

⁸ K. McCartney, M.T. Owen, C.L. Booth, A. Clarke-Stewart, D. Vandell, *Testing a maternal attachment model of behavior problems in early childhood*, în „J Child Psychol Psychiatry”, 45, 4, 2004, 765-78.

⁹ J.S. Wallerstein, *The Long-Term Effects of Divorce on Children: A Review*, în „Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry”, 30, 3, 2005, 349-360.

¹⁰ K. Kaczynski, K. Lindahl, N. Malik, J. Laurenceau, *Marital conflict, maternal and paternal parenting, and child adjustment: a test of mediation and moderation*, în „J Fam Psychol”, 20, 2, 2006, 199-208.

¹¹ Ruschena, E., Prior M, Sanson A, Smart D. *A longitudinal study of adolescent adjustment following family transitions*, în „J Child Psychol Psychiatry”, 46, 4, 2005, 353-63.

¹² J. Bunker Rohrbaugh, *A Comprehensive Guide to Child Custody Evaluations. Mental Health and Legal Perspectives*, Springer Science, Berlin, 2008.

Alți autori identifică, la adulții care au traversat o situație de divorț, o regresie a ego-ului caracterizată prin apariția unor impulsuri agresive sau sexuale, asociate cu o depresie moderată, precum și sentimente de gol și lipsă a valorii personale care poate degenera într-o criză de identitate¹³.

La nivel de roluri parentale se observă o reorganizare a acestora după divorț, în sensul în care fiecare părinte încearcă să suplinească rolul părintelui lipsă. În special în situațiile conflictuale, în care relația copilului cu părintele absent nu este încurajată, suprasolicitarea generată de suplinirea de rol poate genera probleme și tulburări de ordin fizic și emoțional.

Problemele în plan financiar și ocupațional sunt provocate de faptul că, de multe ori, în urma divorțului, părintele în grija căruia rămâne copilul constată un deficit de resurse financiare, motiv pentru care scade nivelul de trai și apare necesitatea găsirii unui nou loc de muncă. De asemenea, un potențial impact negativ al divorțului în plan emoțional, poate duce la diminuarea capacității ocupaționale, și apariția unor probleme la locul de muncă.

Implicații ale divorțului la nivel de funcții familiale

Conflictul familial și divorțul produc o restructurare la nivel de principale funcții ale familiei. În literatura de specialitate¹⁴, sunt descrise o serie de funcții care definesc nucleul familial. Le vom alege spre analiză pe cele care înregistrează cele mai semnificative perturbări, odată cu divorțul:

Funcția economică, care presupune rolul parental de a asigura resursele materiale și financiare necesare existenței familiei. Odată cu separarea, are loc o diminuare, uneori chiar o condiționare a resurselor disponibile pentru creșterea copiilor. Acesta este un aspect care apare adesea spre dezbateră în practica psihologului atunci când abordează cazurile de divorț, ca sursă de nemulțumire a părintelui la care copilul are domiciliul cu privire la implicarea celuilalt părinte. Frustrarea principală ține de măsura în care fiecare dintre adulți își direcționează resursele financiare, părintele care petrece mai mult timp cu copilul fiind, din punctul său de vedere, mult mai implicat financiar.

Funcția de solidaritate, care presupune a asigura unitatea și stabilitatea familiei. Rolul acestei funcții este unul de a fixa o bază de raportare a membrilor familiei, care include identitatea personală, sentimentul de apartenență, încredere, sprijin, ajutor. Toate aceste caracteristici sunt necesare pentru dezvoltarea armonioasă a unui copil. Prin urmare, destrămarea familiei amenință, în primul rând, bază de siguranță și solidaritate a copilului.

Funcția de socializare, care presupune transmiterea de atitudini, valori, principii, modele de comportament. Cu alte cuvinte, modelul de comportament al părinților devine un cadru de dezvoltare pentru copil, care învață, în felul acesta, un tipar de relaționare familial defectuos.

¹³ J.S. Wallerstein, *Growing up in the Divorced Family*, în „Clinical Social Work Journal”, 33, 4, 2005, 401-418.

¹⁴ M. Voinea, *Sociologia familiei*, Editura Universității București, 1993.

Concluzii

Numărul în creștere al divořurilor, ca și lipsa unor politici publice de sprijin pentru familiile divořate, cauzată de faptul că nu există o cultură a „divořului sănătos”, determină scăderea încrederii în instituția căsătoriei și, implicit, a seriozității implicării adulților în familie. În condițiile în care celula de bază a societății, familia, înregistrează un declin, forța societății în ansamblul ei slăbește, fiind promovat din ce în ce mai mult individualismul.

Pe termen lung, creșterea numărului copiilor proveniți din divořuri devine un factor predictiv pentru relații adulte instabile sau de calitate scăzută, care pot conduce, la rândul lor, la creșterea numărului de divořuri în viitor, dublată de atitudini și de așteptări negative față de căsătorie.

În comparație cu adulții provenind din familii nedivorțate, cei care provin din familii divořate prezintă probleme psihologice mai mari, din aria anxietății și depresiei, mai puține relații pozitive cu ceilalți și instabilitate și insatisfacție maritală mai mari. Divořul este asociat și cu alte tipuri de evenimente, cum ar fi mobilitatea rezidențială, schimbarea școlii, recăsătoriri, pierderea contactului cu bunicii, toate constituind situații stresante pentru copii, care pot genera fracturi iremediabile în dezvoltarea acestora. Amploarea fenomenului divořului, nevoile particulare pe care le are o familie în urma acestuia, mai ales în situațiile cu grad înalt de conflict parental, precum și consecințele de ordin emoțional asupra copilului necesită o abordare atentă din perspectivă psihologică, care să producă o restructurare de dinamică la nivelul relației dintre părinții divořați, în beneficiul superior al copilului.